

ZOOM

na zieleń
Pragi - Potudnie

Publikacja „Zoom na zieleń Pragi - Południe” powstała w ramach projektu „Zieleń i kropka lokalnie”, realizowanego przy współpracy z Zarządkiem Zieleni m.st. Warszawy.

Autor: Agnieszka Dmyterko

Redakcja: Kamila Musiatowicz

Opracowanie graficzne: Magdalena Krajewska

Wydawca:

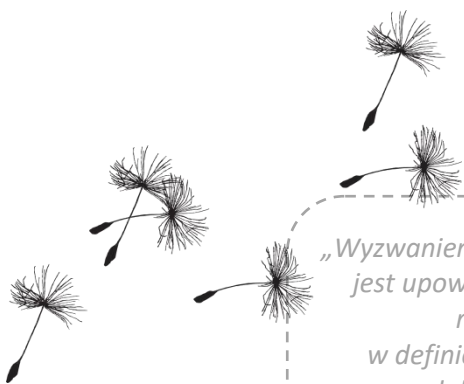
Fundacja alter eko

ul. Nowowiejska 1/3 lok. 24

00-643 Warszawa

www.altereko.pl

„Wyzwaniem stojącym przed polskimi miastami jest upowszechnianie partycypacji publicznej, rozumianej jako udział mieszkańców w definiowaniu i rozwiązywaniu problemów lokalnych i podejmowaniu kluczowych decyzji dotyczących wspólnoty lokalnej”.

Krajowa Polityka Miejska 2023

Drogie Czytelniczki, Drodzy Czytelnicy,

Mamy przyjemność zaprezentować Wam kolejną publikację, będącą efektem projektu „Zieleń i kropka lokalnie”, prowadzonego od 2017 roku przez Fundację alter eko, we współpracy z Zarządem Zieleni m.st. Warszawy. Celem publikacji jest ukazanie przyrody dzielnicy Praga-Południe oczami jej mieszkańców oraz inspirowanie do podejmowania działań na rzecz lokalnej zieleni.

W pierwszej części prezentujemy wyniki spotkań, które prowadziliśmy w 2018 roku, z mieszkańcami dzielnicy Praga-Południe. Uczestnicy spotkań wskazywali miejsca, które według nich wymagają podjęcia działań na rzecz zieleni. W swoich argumentach społeczność lokalna kierowała się potrzebą wynikającą z miejscowego deficytu zieleni, jej zaniedbania lub potrzebą ochrony miejsc, odznaczających się szczególnymi walorami przyrodniczymi.

Wspólnie, udało nam się wypracować ponad 100 lokalizacji nowych skwerów, parków, łąk i ogrodów, których utworzenie wpłynęłoby na poprawę jakości życia w tej części miasta.

Drugą część publikacji stanowi poradnik dla miłośników przyrody, którzy szukają wskazówek i inspiracji do działania w przestrzeni miasta.

Znalazły się tu informacje związane z sadzeniem i właściwą pielęgnacją drzew i krzewów, a także fachowe rady dotyczące zakładania rabat kwiatowych czy łąk.

Przedstawione zostały również miejskie mechanizmy partycypacji społecznej i lokalne przykłady ich wykorzystania.

Wierzymy, że lektura tego opracowania zachęci Czytelnika do głębszego zapoznania się z naszymi działaniami oraz do wzięcia udziału w niesamowitej przygodzie, jaką jest udział w gospodarowaniu zielenią miejską.

Życzymy udanej lektury!

Zoom na zieleni Pragi-Południe

Największą atrakcją przyrodniczą dzielnicy Praga-Południe jest Wisła! Praski brzeg rzeki porasta las łęgowy – najbardziej różnorodnie gatunkowo siedlisko występujące w Polsce. Wprawdzie warszawskie łęgi zostały zniekształcone przez ludzi, jednak nadal rosną tu gatunki drzew charakterystyczne dla tych siedlisk. Należą do nich wierzby i topole oraz wiąz i jesiony. Od wczesnej wiosny, aż do października z koron słychać wytrwale powtarzane, brzęczące cip-klep, cip-klep, cip-klep. To piosenka pierwiosnki, jednego z najwcześniej przylatujących do nas ptaków, czemu zawdzięcza swoją nazwę.

fot. Pierwiosnek

Nad rzeką można spotkać wiele innych fascynujących ptaków, jak np. nurogęsi. Są to sporej wielkości kaczki, które lęgną się w dziuplach, niekiedy nawet 20 m nad ziemią! Pisklęta muszą skoczyć z tej wysokości, by za mamą podążyć do wody. Nurogęsi najłatwiej spotkać zimą, kiedy przylatuje wiele ptaków z północy. W niewielkiej ilości, nurogęsi lęgną się również w Polsce.

Innymi rybożercami, których spotkamy na Pradze, są kormorany i czaple, choć te nie wyprowadzają tu lęgów.

fot. Nurogęś

Pisząc o przyrodzie Pragi Południe, nie można pominąć Parku Skaryszewskiego, znanego każdemu, stołecznemu ornitologowi. To świetne miejsce dla początkujących miłośników ptaków, z uwagi na ich wysoką liczebność i oswojenie z ludźmi, którym zwierzęta tu bardzo ufają. Szczególną sympatią cieszą się mandarynki – niewielkie kaczki, pochodzące z Chin (swą nazwę wywodzą od chińskiego dostojnika – mandaryna). Te nadrzewne kaczki od niedawna są gatunkiem lęgowym w Polsce, choć póki co tylko w miejskich parkach, gdzie korzystają przeważnie z budek lęgowych.

Dość podobne pod względem trybu życia, ale rzadziej spotykane są karolinki, bliscy krewni azjatyckich przybyszów, tyle że z Ameryki Północnej (ponoć swe imię zawdzięczają dwóm amerykańskim stanom – Karolinie Północnej i Południowej).

W Parku Skaryszewskim martwe drzewa są pozostawiane do swobodnego rozkładu. Martwe kłody są oazą życia: domem i pożywieniem zarazem, dla wielu grzybów, chrząszczy i rzeszy innych organizmów. Z ich „przeżutych” szczątków, niektóre zwierzęta produkują papier, np. kwiczoły, wyściełają nim gniazdo, zaś niektóre osy budują z niego całe swoje domostwo. Zwalczane w mieście osy, wyświadczają nam wiele przysług, np. polują na nie lubiane przez nas zwierzęta, które nazywamy „szkodnikami”. Tymczasem w przyrodzie nie ma szkodników, są tylko zwierzęta korzystające z tych samych zasobów co my. „Szkodnik” to pojęcie gospodarcze, nie przyrodnicze.

Zieleń oczami mieszkańców Pragi-Południe

Podczas realizacji projektu „Zieleń i kropka lokalnie” prowadziliśmy spacery edukacyjne oraz spotkania z mieszkańcami w różnych częściach dzielnicy. Udostępniliśmy też ankietę elektroniczną, która pozwalała na wypowiedzenie się na temat zieleni miejskiej każdemu zainteresowanemu.

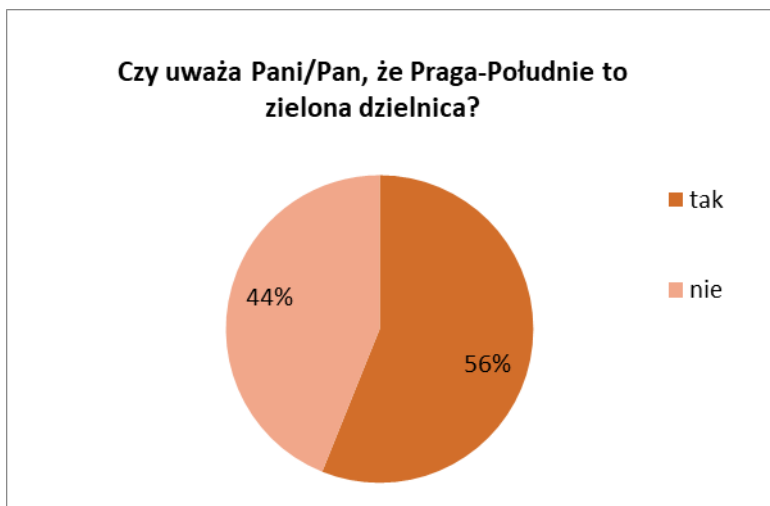
Jako podsumowanie spacerów oraz spotkań konsultacyjnych, stworzyliśmy i przygotowaliśmy krótki film edukacyjny, pokazujący możliwość aktywnego włączenia się w decydowanie o zieleni w swojej najbliższej okolicy.

Wszystkie podjęte w projekcie działania miały na celu zdiagnozowanie lokalnych problemów związanych z zielenią miejską, aby następnie wypracować skuteczne rozwiązania.

Mamy nadzieję, że przeprowadzona sonda oraz inwentaryzacja miejsc, które wymagają zadbania, pozwoli na stworzenie nowych przestrzeni zielonych oraz wprowadzenie nowych nasadzeń, a także pozwoli lepiej zadbać o już istniejącą zielenią.

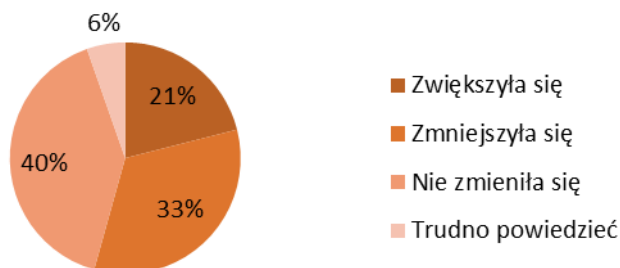

Wyniki badań opinii mieszkańców Pragi-Południe na temat zieleni w dzielnicy

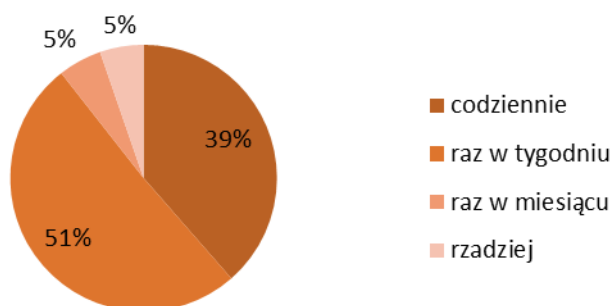
Ponad połowa ankietowanych (56,1%) uważa, że Praga-Południe jest zieloną dzielnicą, chociaż respondenci wykazywali dość duże niezdecydowanie w tej kwestii. Warto zaznaczyć, że zieleń na Pradze-Południe nie jest rozłożona równomiernie dlatego np. mieszkańcy Gocławia mogą postrzegać swoją dzielnicę jako mało zieloną, podczas gdy mieszkańcy Grochowa uznają ją za bardzo zieloną. Ankietowani odpowiadali, bazując na wrażeniach na temat konkretnego miejsca zamieszkania lub miejsca w którym spędzają dużo czasu. Swoje opinie przenosili na obraz całej dzielnicy. Trudno określić jaki punkt odniesienia mieli respondenci określając ilość zieleni jako "duża" lub "mała". Raczej był to subiektywny punkt widzenia.

**Jak ocenia Pani/Pan zmiany w ilości zieleni
miejskiej w dzielnicy na przestrzeni ostatnich
3 lat?**

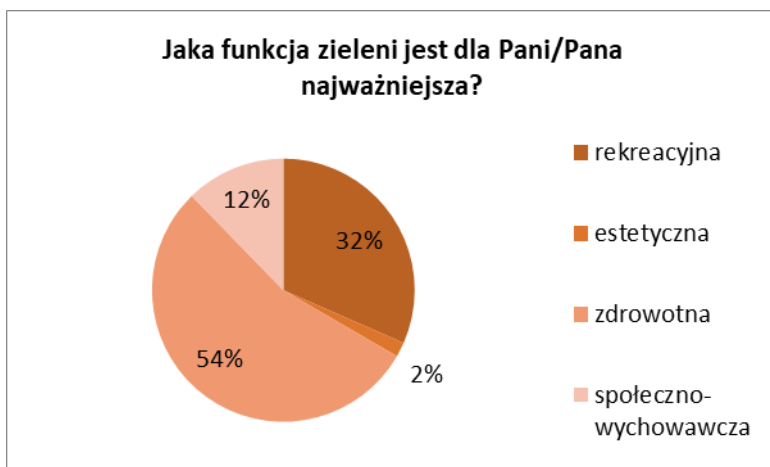
Zapytani o to, czy ilość zieleni na Pradze-Południe zwiększyła się, zmniejszyła, czy pozostała niezmienną w ostatnich trzech latach, mieszkańcy w większości odpowiadali, że pozostała taka sama (40,4%) lub zmniejszyła się (33,4%). Skarżyli się jednak na bardzo widoczną i odczuwalną wycinkę zieleni – zwłaszcza dużych drzew w ostatnim czasie, zabudowywanie terenów zielonych i małą dbałość o istniejącą zieleni oraz nowe nasadzenia (niszczone, niepodlewane) lub ich brak.

Jak często korzysta Pani/Pan z zieleni miejskiej?

Wyniki przeprowadzonej ankiety pokazują, że większość osób to części użytkownicy zieleni miejskiej. Największa grupa to ci, którzy obcują z nią raz w tygodniu (50,9%) i codziennie (38,6%). Zwykle mieszkańcy korzystają z terenów zieleni znajdujących się w odległości kilku minut spacerem od miejsca zamieszkania.

Prażanie cenią sobie przede wszystkim duże parki – wśród zalet podają dobre zagospodarowanie i wielofunkcyjność – możliwość odpoczynku, korzystania z przestrzeni parkowej z dziećmi, uprawiania sportów czy spacerowania z psami. Ważne jest też dobre wyposażenie w ławki, kosze, ładne place zabaw, a także punkty gastronomiczne. Respondenci jako miejsce wypoczynku wybierają te tereny, które są blisko ich miejsca zamieszkania, ale ważna jest też atmosfera panująca w parku – jeśli jest on zbyt zatłoczony, zbyt mały, nieinteresujący przyrodniczo i estetycznie, nie daje poczucia ukojenia. Ludzie są skłonni przemierzyć większe dystanse, aby ich potrzeby obcowania z naturą zostały zaspokojone.

Mieszkańcy Pragi-Południe są bardzo świadomi ważnej roli, jaką odgrywa zieleń w mieście. Za najważniejszą funkcję zieleni ponad 54,4% respondentów uznało funkcję zdrowotną – ochronę przed zanieczyszczeniami i pozytywny wpływ na psychikę człowieka. Wysoko uplasowała się również funkcja rekreacyjna – tereny zieleni jako miejsce odpoczynku, spacerów i uprawiania sportów (31,6%) oraz społeczno-wychowawcza (12,3%), gdzie tereny zieleni są traktowane jako miejsce spotkań oraz poszerzania wiedzy. Pytani podkreślali, że wszystkie zasugerowane funkcje zieleni miejskiej są bardzo ważne, a co więcej są ze sobą powiązane.

Za co mieszkańcy cenią sobie Pragę-Południe w zakresie zieleni miejskiej?

Za najcenniejszy w całej dzielnicy, a może nawet w całym mieście, mieszkańcy uważają Park Skaryszewski – czyli duże, wielofunkcyjne założenie parkowe, które sprawia wrażenie dzikiego, ale jednocześnie jest zadbane. Prażanie cenią sobie też kilka innych, większych parków, które są dobrze utrzymane i są przestrzenią zabaw dla dzieci, dają możliwość spacerowania z psem, są także dostępne dla reprezentantów różnych grup wiekowych (np. park nad Balatonem, Park Polińskiego, Park OPAK). Doceniana jest w zasadzie każda forma zieleni – drzewa przyuliczne i małe skwery i sam fakt, że zieleń nie została wycięta, czy zniszczona. Jeden z respondentów, w odniesieniu do Grochowa stwierdził, że zieleni w tej dzielnicy bardzo brakuje, a ta istniejąca jest zaniedbana, dlatego ważne jest, aby tworzyć nowe przestrzenie zielone i zadbać o istniejące.

Mieszkańcy cenią Pragę-Południe również za potencjał. W dzielnicy jest wiele miejsc zniszczonych i zaniedbanych, ale można tam stworzyć nowe zielone założenia. Prawdopodobnie ten optymizm wynika z działań, które zostały podjęte na terenie dzielnicy w ostatnich latach – rewitalizacji kilku parków oraz nowych nasadzeń drzew i krzewów. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że mieszkańcy dzielnicy czują, że dostęp do zieleni jest tu lepszy niż w innych częściach miasta a w kilku miejscach (Saska Kępa, Przyczółek Grochowski), jest on wręcz bardzo dobry. Ta opinia nie jest jednak spójna dla wszystkich obszarów dzielnicy.

Jako zaletę dzielnicy mieszkańcy podawali również dostęp do terenów nadwiślańskich oraz ogródków działkowych jak i pewną dzikość tutejszej zieleni osiedlowej, która na starych osiedlach może się dość swobodnie rozrastać i nie jest "pod linijkę".

Chociaż ogólnie mieszkańcy dobrze oceniają stan zieleni w dzielnicy i doceniają dobry dostęp do niej, z opinii wyraźnie wynika, że zieleni jest cały czas za mało – zarówno większych obszarowo parków, jak i skwerów, szpalerów drzew przyulicznych, zieleńców, łąk kwietnych, czy nawet zielonych torowisk. Dobrze urządzone parki są często zatłoczone, co jest dowodem na to, że takie tereny są potrzebne i że jest ich o wiele za mało. Według niektórych respondentów, zieleni w dzielnicy wręcz w ogóle nie ma.

Jaki jest ulubiony zielony teren mieszkańców Pragi-Południe?

Spośród 8 wskazanych terenów zielonych, większość respondentów podało, jako swój ulubiony, Park Skaryszewski (59,6%) dalej uplasowały się Park nad Balatonem, i park

Polińskiego (po 8,8%). Tylko 1,8% respondentów nie potrafiło określić swojego ulubionego zielonego miejsca w dzielnicy.

- Park Skaryszewski im. Jana Paderewskiego – 59,6%
- Park nad Balatonem – 8,8%
- Park im. Józefa Polińskiego – 8,8%
- Park Znicza – 7%
- Kamionkowskie Błonia Elekcyjne – 7%
- Park im. płk. Jana Szypowskiego "Leśnika" – 3,5%
- Tereny nadwiślańskie – 1,8%

Motywując swój wybór podawano między innymi takie czynniki jak:

- Estetyka (stwarza idealne warunki do wypoczynku);
- Duża przestrzeń;
- Różnorodność fauny i flory;
- Dziki charakter;
- Atmosfera, swoboda (Park Skaryszewski);
- Dobre i ładne zagospodarowanie;
- Dostępność dla wszystkich (sportowców, rodzin z dziećmi, osób starszych, osób z psami);
- Ciekawy plac zabaw dla dzieci;
- Odpowiednia liczba obiektów małej architektury, dobrze wkomponowanej w otoczenie;
- Wrażenie małej ingerencji człowieka i małe zatłoczenie.

Ważnym czynnikiem była też bliskość do miejsca zamieszkania, a więc dostępność.

"Park [Skaryszewski] daje namiastkę natury w mieście i tworzy mikroklimat. Jest żywym ekosystemem z owadami, ptakami i małymi zwierzętami. Daje dużo tlenu. Wspaniałe miejsce. Park jest bardzo zróżnicowany i odpowiada na różne potrzeby, ale jego potencjał nadal nie jest w pełni wykorzystany".

Chociaż mieszkańcy cenią sobie wielofunkcyjność Parku Skaryszewskiego, z konsultacji przeprowadzonych w kwietniu 2018 przez Fundację Konsultacje Społeczne, dotyczących wydarzeń w Parku wynika, że traktują oni ten teren jako oazę zieleni, miejsce wyciszenia, kontaktu z naturą, dlatego w większości nie życzą sobie organizowania, na terenie parku, dużych imprez komercyjnych. Mieszkańcy obawiają się, że masowe imprezy zniszczą jego przyrodę i lokalną atmosferę. Raport z konsultacji jest dostępny na stronie: www.konsultacje.um.warszawa.pl.

Stan zagospodarowania terenów zielonych na Pradze - Południe

Pytanie, który ze znanych obszarów zielenie na Pradze – Południe jest najlepiej urządzony i utrzymany, w dużej mierze pokrywa się z odpowiedziami na pytanie o ulubiony park czy teren zieleni. "Najlepiej zagospodarowany" w wielu przypadkach nie oznaczało najwyższego stopnia zagospodarowania, a taki jego stopień, który najbardziej odpowiadał respondentom i ich potrzebom. Wielokrotnie wskazywano na zaletę, jaką jest dziki charakter niektórych terenów zieleni (Park Skaryszewski, tereny nadwiślańskie, stara zieleń osiedlowa), co de facto oznacza niższy stopień zagospodarowania.

Idąc tym tropem, respondenci w odpowiedzi na pytanie na najlepiej zagospodarowany park najczęściej wskazywali park Skaryszewski im. Jana Paderewskiego. Wśród jego zalet podawali dużą powierzchnię, dziki charakter, a także wielofunkcyjność. Można w nim spacerować, odpoczywać, uprawiać sporty – np. biegać, czy jeździć na rowerze. Istnieje tam również mała gastronomia. Niektórzy wskazywali wręcz konkretne części parku jako ulubione tereny zielone na Pradze –

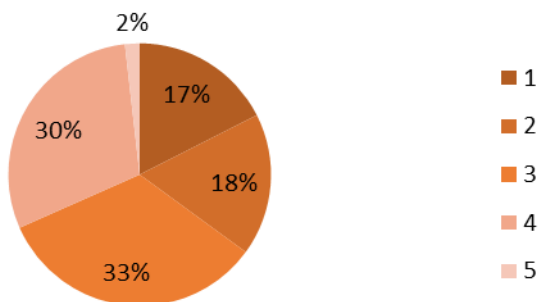
np. ogród różany i ogród azaliowy. Park jest lubiany za "klimat" i dziki charakter. Doceniona została również bogata i różnorodna zieleń i funkcja parku, jako ostoja dla wielu gatunków zwierząt – w tym licznych gatunków ptaków. W rzeczywistości respondenci wskazywali swój ulubiony park – w którym najchętniej przebywają, niekoniecznie odpowiadając na pytanie o park najlepiej urządzony.

Rozmiary parku i jego atmosfera rekompensowały niektórym respondentom nienajlepszy stan niektórych elementów infrastruktury (np. asfaltowe, poniszczone drożki).

Wśród odpowiedzi na pytanie o najlepiej urządzony park często pojawiał się też Park nad Balatonem na Gocławiu – tu podkreślano dobre zagospodarowanie i utrzymanie elementów małej architektury (kosze, ławki, elementy placu zabaw, mostki), a także dostępność dla wielu osób, a także czystość i bezpieczeństwo. Innym parkiem, który został doceniony ze względu na urządzenie i utrzymanie jest Park Polińskiego, Park Znicza oraz park OPAK – wszystkie na Grochowie.

W skali od 1 do 5 proszę ocenić wyposażenie terenów zieleni w obiekty małej architektury

W sumie aż 35,0% respondentów wystawiło praskiej małej architekturze najniższe oceny (1 i 2 pkt. w skali pięciopunktowej). Prawie 30% oceniło jej stan jako dobry, a najwięcej, bo 33,3% jako średni. Tylko niespełna 2% badanych wystawiła małej architekturze najwyższą ocenę. Wyraźnie sygnalizowana była zbyt mała liczba koszy na śmieci, koszy na psie odchody i ławek.

Czy mieszkańcy Pragi- Południe czują się gospodarzami zieleni w dzielnicy?

Pomimo bardzo dużego entuzjazmu dla pomysłu tworzenia terenów zielonych, a także bardzo wyraźnej potrzeby, żeby zieleni w mieście było jak najwięcej, tylko 19,3% mieszkańców Pragi czuje się gospodarzami zieleni w swojej dzielnicy, mimo, że niemal 40% z nich podejmuje różne działania pielęgnacyjne względem zieleni (podlewanie, pielienie, sadzenie, inwentaryzacja, koszenie).

Większość osób, które odpowiedziały przecząco na pytanie o angażowanie się w pielęgnację zieleni miejskiej

argumentowała to brakiem czasu. Część osób nie zajmowała się zielenią, ponieważ nie wiedziała, że jest taka możliwość albo oczekiwałyby inicjatywy ze strony miasta, żeby zachęcić mieszkańców do włączenia się w pielęgnację (np. zorganizowane sadzenie drzew dla mieszkańców). Niektórzy pytani twierdzili, że nie ma potrzeby włączania się w pielęgnowanie zieleni, ponieważ jest ona świetnie utrzymana przez administrację osiedla.

Czego brakuje na Pradze - Południe, co powinno się zmienić?

Zapytani o jedną rzecz, jaką chcieliby zmienić na Pradze Południe (w zakresie zieleni), mieszkańcy ponownie wskazali na zbyt mały udział zieleni w dzielnicy i nadmierne wyasfaltowanie (np. podwórek). Mieszkańcy życzyliby sobie również aby:

- Było więcej zieleni wzdłuż ulic i chodników, żywopłotów i szpalerów drzew;
- Zieleń była lepiej pielęgnowana;
- Poddano pielęgnacji zieleni i stan ścieżek w Parku Leśnika i zadbano o bezpieczeństwo;
- Odzyskiwano deszczówkę (np. przy pomocy ogrodów deszczowych, które już powstają na terenie dzielnicy);
- Powstały łąki i ogródki edukacyjne;
- Pielęgnacja istniejącej roślinności była lepsza, bardziej profesjonalna i żeby panowała większa dbałość o zieleni;
- W dzielnicy sadzono więcej kwiatów – dla zapylaczy;
- Mniej ingerowano w duże parki, a zadbano o zieleni przy blokach i na podwórkach;
- Było więcej dzikiej zieleni, "małej" i kwiatów;
- Nie stosowano oprysków preparatami chwastobójczymi, a jeśli to konieczne, przy zachowaniu ostrożności i przy zachowaniu zasady informowania o prowadzeniu takich działań;
- Nasadzono zimozielone drzewa iglaste;

- Nie wycinano istniejącej zieleni;
- Zazieleniono altany śmietnikowe (bluszcz);
- Stworzono zielone ciągi piesze i rowerowe;
- Postawiono więcej ławek na trasach spacerowych i przystankach, a także koszy na śmieci oraz rozwiązano problem psich odchodów zalegających na trawnikach;
- Postawiono żywopłoty zamiast słupków do ograniczania możliwości parkowania;
- Sadzono duże drzewa, zamiast stawiania donic z kwiatami, które są mało estetyczne i nie poprawiają jakości powietrza tak skutecznie jak drzewa;
- Przy każdym nowym osiedlu tworzone większe założenie parkowe/teren zieleni (nie koniecznie tak mocno zagospodarowany jak parki);
- Tworzono lokalnie małe przestrzenie zielone, pomiędzy blokami mieszkalnymi (żeby np. można było wyprowadzić psa);
- Zadbano o różnorodność zieleni miejskiej i nasadzeń - drzewa, krzewy, ale też łąki kwietne, rabaty kwiatowe;
- Dosadzano drzewa i nie niszczone tych już rosnących (np. podczas realizowania projektów budowlanych);
- Powstało więcej dzikich zakątków;
- Powstawały skwery z zadbanyymi ścieżkami, ławkami, sprzętem sportowym i aby było więcej kawiarni;
- Było więcej drzew przy drogach – które oczyszczają powietrze i dawały cień;
- Uporządkowano skwery i podwórka, udostępniono przestrzenie mieszkańcom (zwłaszcza Gocław i Kamionek).

Wśród innych uwag najczęściej pojawiała się ta o potrzebie sadzenia dużych drzew, a także o konieczności należytej pielęgnacji już istniejącej zieleni (choćby regularnego podlewania) i sadzenia drzew w sposób, który da im szansę przetrwania (m.in. chodzi o zrezygnowanie z sadzenia drzew w "betonowych kwadratach, nawet tam, gdzie przestrzeń tego nie wymaga). Ważne, żeby dbać o zielen, która już istnieje.

Mieszkańcy zwracają uwagę na problem smogu i konieczność doboru gatunków do nasadzeń pod kątem wydajności pochłaniania zanieczyszczeń.

Wielokrotnie przywoływano potrzebę ustawienia większej liczby koszy na śmieci, co pomogłoby też rozwiązać problem zalegających na trawnikach psich odchodów.

Wśród innych pomysłów mieszkańców na polepszenie przestrzeni Pragi - Południe, w tym terenów zielonych znalazły się:

- Rewitalizacja Parku Skaryszewskiego, otoczenie go ogrodzeniem (które istniało tam w latach 50. XX wieku), a także wymiana nawierzchni ścieżek w parku;
- Zmiana wyglądu Placu Szembeka (w tym nasadzenie większej liczby drzew);
- Zmiana charakteru i wykorzystania Ronda Wiatraczna;
- Większe otwarcie/udostępnienie ogródków działkowych przy C.H. Promenada – np. przecięcie ich ścieżkami rowerowymi, stworzenie wspólnych przestrzeni, aby można było korzystać z tego terenu;
- Stworzenie większej liczby małych, sąsiedzkich przestrzeni wspólnych;
- Stworzenie co najmniej jednego dodatkowego dużego parku;
- Otworzenie większej liczby kawiarni w parkach i większej liczby atrakcji nad wodą (nad jeziorkami) – np. plaży;
- Rewitalizacja Skweru przy Majdańskiej – posadzenie większej liczby drzew, stworzenie ścieżek, dostawienie ławek;
- Odrestaurowanie terenu wokół Jeziora Gocławskiego.

Inne problemy, jakie dostrzegli mieszkańcy Pragi

Mieszkańcy Pragi-Południe są zgodni, że w dzielnicy brakuje terenów zieleni. Martwi ich coraz bardziej zagęszczana zabudowa, kosztem terenów zielonych. Ich zdaniem zieleni w dzielnicy powinna zostać objęta ochroną planistyczną, gdyż obecnie wolne tereny są zbyt ochoczo sprzedawane pod inwestycje, a każdy wolny kawałek przestrzeni jest zabudowywany – bez planu. Wpływa to negatywnie na jakość przestrzeni i życia, a w konsekwencji również na wartość terenu. Jak wynika z opinii powinno się stworzyć nowe duże założenia – nie powinny powstawać nowe osiedla bez dużego parku,

co więcej osiedla nie powinny zajmować już istniejących terenów zieleni (np. działek).

"Tereny zielone są masowo i bezmyślnie zagospodarowywane pod zabudowę (np. ostatnia sprawa sprzedaży działki przy Błoniach Kamionkowskich, która prawdopodobnie nastąpiła z naruszeniem prawa). W opinii większości mieszkańców zabudowa na Pradze-Południe jest już wystarczająco zagęszczona i należy to ograniczyć."

"Boję się, że deweloperzy (tramwaj na Gocław, sprzedaż Błoni Elekcyjnych) nas jej [zieleni] pozbawią. Brak również nadzoru nad działkami – żeby jesienią nie palono tam byle czego – jesienią często czuć dym".

Kolejną sprawą są kontrowersyjne przedsięwzięcia planowane na Gocławiu – jak linia tramwajowa, która ma zostać poprowadzona przez tereny ogródków działkowych:

"Miasto promuje tramwaj na Gocław, jako działanie proekologiczne i odpowiadające założeniom zielonego miasta, podczas gdy de facto projekt zakłada przeprowadzenie linii przez działki i osiedle, które jest spokojne i również dość zielone, co oznacza, że większość tej zieleni i charakter miejsca zostaną zniszczone. Uważam, że to bardzo zły projekt. Ponadto powinno się tworzyć zielone założenia z planem – korzystając i nie niszcząc już istniejącej zieleni".

Mieszkańcy dostrzegają też potrzebę zagospodarowania terenów w sposób jak najbardziej wielofunkcyjny, ale widzą wartość terenów zielonych, jako miejsc relaksu w ciszy i spokoju, dlatego zwracają uwagę, że powinna tu istnieć równowaga i powinno zagospodarowywać się tereny rozsądnie – nie na każdym skwerku musi być plac zabaw i miejsce na grilla. Tereny

zieleni powinny być oazą w mieście. Niektórzy chcieliby również zakazu palenia na terenach zielonych.

Dużym zainteresowaniem cieszyła się fontanna w Parku Znicza, która pozwalała mieszkańcom odpocząć od letnich upałów. Niestety osoba ankietowana zwróciła uwagę na fakt, że fontanna jest zepsuta i nie spełnia już swojej funkcji – w związku z tym powtarza się problem dbałości o i utrzymania w dobrym stanie, nie tylko zieleni, ale także elementów infrastruktury.

Kolejny problem, dostrzeżony przez mieszkańców Pragi-Południe, to problem natury organizacyjnej. Dzielnica ma wielu zarządców zieleni i brak jest współpracy pomiędzy nimi, poza tym dzielnica nie informuje mieszkańców o zmianach dotyczących zieleni na terenie dzielnicy.

Inną podnoszoną kwestią jest brak odpowiedniej dbałości o zieleni przez mieszkańców i zaśmiecanie jej – wciąż niewystarczająca jest wiedza i edukacja o wadze zieleni miejskiej.

Wśród opinii pojawiła się też potrzeba zadbania o tereny nadwiślańskie i ustawienie ekranów oddzielających wspomniane tereny od trasy na Wale Miedzeszyńskim oraz Moście Siekierkowskim, a także zadbanie o małą architekturę i infrastrukturę w tej okolicy – postawienie ławek (z pni – a więc naturalnie wkomponowujących się w krajobraz), stworzenie paśnika dla zwierząt, zasianie łąki kwietnej, wyznaczenie ścieżki rowerowej pod Trasą Łazienkowską – jednym słowem o lepsze zagospodarowanie tych terenów.

Jakie tereny zielone powinno się tworzyć?

Spytani o odczucia względem tworzenie terenów zieleni, wszyscy odpowiedzieli zgodnie, że przede wszystkim takie tereny na pewno trzeba tworzyć. Jeśli chodzi o rozróżnienie pomiędzy małymi a dużymi terenami większość respondentów odpowiedziała, że każda forma zieleni jest ważna i należy tworzyć zarówno małe, jak i większe tereny zielone i, że każde drzewo się liczy. Wśród odpowiedzi powtarzała się również ta, że warto tworzyć mniejsze tereny zieleni, blisko miejsc zamieszkania, żeby nie generować dodatkowego ruchu kołowego w przypadku, gdy ktoś zechce się przemieścić do parku, a także opinia, że te małe przestrzenie, które można zagospodarować mniejszym kosztem, niż wielkie parki (ich realizacja jest bardziej realna), trzeba tworzyć "z głową" i skupić się na jakości a nie ilości.

Jeśli chodzi o duże parki, część respondentów uważało, że tych w dzielnicy jest wystarczająco dużo (i lepiej skupić się na mniejszych – podwórkowych formach zieleni). Inni stwierdzili, że jak na potrzeby dzielnicy, tych kilka istniejących większych parków, to zdecydowanie za mało i powinny powstać nowe, duże, wielofunkcyjne założenia – tam, gdzie powstają nowe osiedla.

Prawdopodobnie czynnikiem, który sprawiał, że część mieszkańców uważała, że w dzielnicy nie brakuje dużych parków, podczas gdy inni widzieli palącą potrzebę ich tworzenia, jest konkretne miejsce zamieszkania – mieszkańcy okolic Parku Skaryszewskiego nie będą narzekać na brak dużych parków, podczas gdy np. mieszkańcy wciąż rozbudowującego się Gocławia nie mogą pochwalić się ani jednym większym założeniem parkowym (nie licząc Parku "nad Balatonem", który jednak jest stanowczo za mały, na potrzeby dzielnicy). Mieszkańcy podkreślają jednak, że każdy rodzaj zieleni, nawet najmniejszy skrawek i pojedyncze drzewo są ważne, ponieważ pomagają oczyszczać powietrze (np. zieleń wśród jezdni i torowisk) i walczyć z toksynami, a także zaspokajają potrzeby estetyczne.

Podsumowując, mieszkańcy Pragi-Południe woleliby nie wybierać pomiędzy mniejszymi i większymi formami zagospodarowania terenu – według nich ważne jest, aby tworzyć wszelkie możliwe formy zieleni. Wielokrotnie pojawiała się potrzeba tworzenia terenów zieleni w najbliższym sąsiedztwie miejsca zamieszkania – a więc tzw. zieleni osiedlowej.

"Potrzebne jest i to i to. Na co dzień ważny jest choćby chwilowy kontakt z zielenią (nawet małym obszarem). Bycie na dużych terenach umożliwia rekreacyjne spędzanie czasu".

"Trzeba dopasować rozwiązania do okolicy i potrzeb mieszkańców. Nie ma jednego scenariusza. Potrzebne są drobne inicjatywy niewielkich przestrzeni, jak i te większe"

*"Należy tworzyć każdej wielkości rodzaj zieleni, od pojedynczych drzew, przez mini skwery, po duże kompleksy zielone.
W zależności od możliwości i miejsca".*

"Należy tworzyć małe i średnie tereny zielone blisko lokalnych społeczności, by nie generować dodatkowego ruchu o zasięgu, który mógłby skłaniać do korzystania z samochodu".

"Przy każdym nowym osiedlu powinien być tworzony nowy duży park [...]. Przy okazji ważne jest też tworzenie małych zieleńców, aby zielone tereny były blisko i wszędzie, natomiast nie powinny one zastępować dużych założeń".

Miejsca wskazane przez mieszkańców

Skwery i nasadzenia drzew:

Wszyscy respondenci potwierdzili, że powinny powstać nowe tereny zieleni, ale nie wszyscy mieli pomysł, na konkretną lokalizację. Pojawiło się jednak wiele konceptów i rekomendacji, wśród nich znalazły się poniższe lokalizacje na skwery i nasadzenia:

- Tereny w okolicach Tesco i PZO na Goławiu, przy ul. Nowaka Jeziorańskiego;
- Skwer u zbiegu Szaserów, róg Podolskiej i Ossowskiej;
- Skwer u zbiegu Stryjskiej i Podolskiej;
- Skwer u zbiegu Olszynki Grochowskiej i Pabianickiej;
- Teren w rejonie zakola wawerskiego, na tyłach Promenady;
- Na początku ul. Kawęczyńskiej;
- Na rogu Saskiej i Brazylijskiej, w miejscu wyburzonych budynków;
- Tereny na końcu ul. Nowaka-Jeziorańskiego koło Trasy Siekierkowskiej;
- Ogrody działkowe między Perkuna, a Nowaka-Jeziorańskiego;
- Błonia Wału Goławskiego, między ul. Bora-Komorowskiego i Wałem Miedzeszyńskim;
- Tereny ogródków działowych nad kanałem Nowa Ulga przy ul. Rychtera i Rodziewiczówny;
- Teren zielony przy ul. Jugostowiańskiej i Wale Miedzeszyńskim;
- Teren zielony przy ul. Nowińskiego i torach kolejowych;
- Pas wzdłuż ul. Nowaka-Jeziorańskiego, gdzie powinien powstać park linearny;
- Na przeciwko Promu Kultury na Saskiej Kępie;
- Przy bazarku Egipska;
- Na niezagospodarowanych terenach wzdłuż Lotaryńskiej, przy garażach;

- Pomiedzy blokami przy ul. Międzynarodowej 52/54a;
- Wzdłuż ulicy Bora Komorowskiego, pomiędzy ul. Skalskiego a Abrahama;
- Skwer przy ul. Majdańskiej;
- W okolicy Atrium Promenada, w pobliżu Trasy Siekierkowskiej – park na terenie starych ogródków działkowych;
- U zbiegu ulic Terespolskiej i Stanisławowskiej;
- Nad Jeziorem Gocławskim;
- Róg Brukselskiej i Lotaryńskiej;
- Podwórka między blokami przy ul. Wandy i przy ul. Kubańskiej;
- Podwórka przy ul. Brazylijskiej;
- Podwórka między blokami przy ul. Afrykańskiej;
- Przy pętli autobusowej na Rondzie Wiatraczna, zaraz za kładką przy ulicy Czapelskiej (zaniedbany teren ubitej gołej ziemi);
- Na końcu ulicy Podskarbińskiej;
- Teren byłego terenu toru rowerowego Orzeł;
- Trójkąt trawnika przy torze rowerowym Orzeł, od strony ul. Podskarbińskiej;
- Pas trawnika od ul. Siennickiej do ul. Wiatracznej między ul. Dwernickiego a domami mieszkalnymi (nasadzenia szpalerów drzew);
- Podwórko przy ul. Siennickiej 38 od strony ul. Siennickiej;
- Skwer między ul. Walewską a Suchodolską (powstaje tu ogród naturalny dla dzieci z Budżetu Partycypacyjnego);
- Nasadzenia drzew przy ul. Grochowskiej – od Grenadierów w stronę Wiatracznej (do ul. Siennickiej) – program zielona Grochowska;
- Obok ul. Mińskiej;
- Ul. Szaserów, vis a vis pływalni;
- Placyk przy skrzyżowaniu Grenadierów i Kirasjerów;
- Teren przy ul. Podolskiej i Szaserów;
- Teren przy skrzyżowaniu ul. Mińskiej i Kamionkowskiej;
- Szpalery drzew i krzewów przy ul. Dwernickiego;

- Nasadzenia drzew przy Placu Szembeka;
- Skwer przy skrzyżowaniu ulic Olszynki Grochowskiej i Pabianickiej, na niezagospodarowanym narożniku;
- Skwer u zbiegu ulic Wiarusów i Liwieckiej z ławkami;
- Skwer u zbiegu ulic Szaserów, Podolskiej i przy szkole podstawowej również z małą architekturą;
- Nasadzenia drzew przy drogach szybkiego ruchu (np. Ostrobramskiej);
- Zielone podwórka między blokami na osiedlach przy ul. Majdańskiej i ul. Igańskiej.

Duże parki powinny powstawać w następujących lokalizacjach:

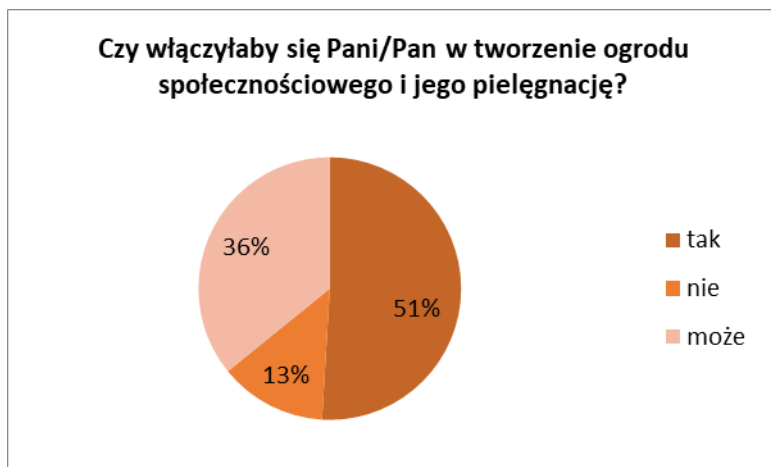
- Błonia Wału Gocławskiego między ul. Bora-Komorowskiego i Wałem Miedzeszyńskim;
- Tereny ogródków działowych nad kanałem Nowa Ulga przy ul. Rychtera i Rodziewiczówny;
- Teren zielony przy ul. Jugostowiańskiej i Wale Miedzeszyńskim;
- Teren zielony przy ul. Nowińskiego i torach kolejowych;
- Pas wzdłuż ul. Nowaka-Jeziorańskiego, gdzie powinien powstać park linearny).

Wśród bardziej ogólnych pomysłów pojawiło się zazielenianie terenów podwórek na starych osiedlach – usunięcie nadmiaru betonu i asfaltu.

Ogrody społecznościowe

Aż 75,4% respondentów jest za tworzeniem ogrodów społecznościowych w dzielnicy, a aż 22,8% podała odpowiedź "może", a więc nie jest w stanie jednoznacznie stwierdzić, czy chcieliby, czy nie chcieliby, żeby powstały. Z rozmów z mieszkańcami wynika, że w wielu przypadkach wahanie to

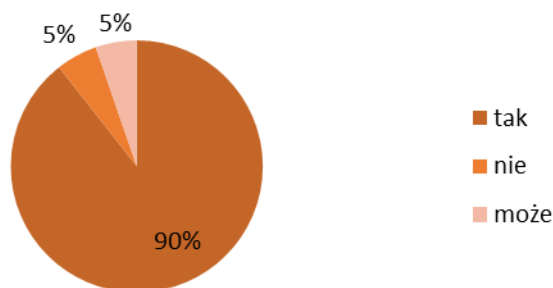
wynika z faktu, że pojęcie ogrodów społecznościowych jest jeszcze relatywnie mało znane.

Ponad połowa ankietowanych wyraziła chęć uczestniczenia w tworzeniu ogrodów społecznościowych. Respondenci, którzy udzielili odpowiedzi negatywnej, często motywowali to brakiem czasu, brakiem dostępności ogrodu społecznościowego w najbliższej okolicy lub posiadaniem własnego ogrodu, który wymaga uprawy. Często osoby te były de facto zainteresowane stworzeniem ogrodu społecznościowego i w teorii byłyby zainteresowane jego pielęgnacją, ale wiedziały, że realnie nie byłyby w stanie się zaangażować.

Ogromna większość respondentów była też zdania, że ogródki powinny powstawać przy szkołach i przedszkolach – tak, żeby dzieci mogły od najmłodszych lat angażować się w uprawę roślin jadalnych – warzyw, owoców i ziół.

Czy w szkołach i przedszkolach powinny powstawać ogródki z roślinami jadalnymi, gdzie dzieci mogłyby samodzielnie je uprawiać?

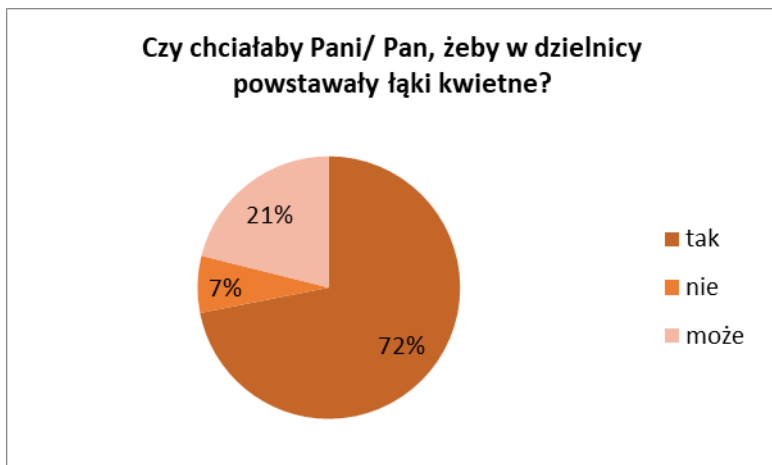
Zdaniem mieszkańców ogrody społecznościowe powinny powstawać przy każdej szkole, i przedszkolu a także przy domach kultury, klubach osiedlowych, bibliotekach, itp. – w miejscach, gdzie i tak ktoś jest obecny i będzie mógł zawsze doglądać ogrodu, a także tam, gdzie będą chętni na tworzenie i pielęgnację ogrodu.

Mieszkańcy zarekomendowali następujące lokalizacje ogrodów społecznych:

- Przy ul. Abrahama;
- Przy klubie osiedlowym Ikar;
- Przy bibliotece przy ul. Meissnera 5;
- Przy bazarku Rogatka;
- W rejonie istniejących działek Fieldorfa / Nowaka-Jeziorańskiego;
- Na dzikim parkingu przy ul. Kawęczyńskiej;
- Na Błoniach Wału Gocławskiego, między ul. Bora-Komorowskiego i Wałem Miedzeszyńskim;

- Przy ul. Międzynarodowej;
- Na terenie u zbiegu ul. Kapelanów Armii Krajowej J.N. Jeziorańskiego (kiedyś były tam ogródki działkowe);
- Przy placu Szembeka;
- Na Błoniach Wału Gocławskiego między ul. Bora-Komorowskiego i Wałem Miedzeszyńskim;
- Na terenach ogródków działowych, nad kanałem Nowa Ulga przy ul. Rychtera i Rodziewiczówny;
- Na terenie zielonym, przy ul. Jugosłowiańskiej i Wale Miedzeszyńskim;
- Na terenie zielonym, przy ul. Nowińskiego i torach kolejowych;
- W pasie wzdłuż ul. Nowaka-Jeziorańskiego;
- Wzdłuż ulicy Bora Komorowskiego;
- Pomiędzy ul. Skalskiego a Abrahama 13;
- Przy OPP przy Nobla;
- Przy budynku Samorządu Saskiej Kępy;
- Na terenie OPS/DPS Walecznych;
- Przy Jeziorze Gocławskim;
- Na Witolinie;
- Na osiedlu Ostrobramska, przy bloku Łukowska 5;
- W okolicach Skweru przy Majdańskiej;
- Na terenie Klubu sportowego "Orzeł" przy ul. Podskarbińskiej;
- Przy ul. Siennickiej 38;
- Na rogu ul. Paca i Zimnej;
- Na rogu ul. Saskiej i al. Stanów Zjednoczonych;
- Przy ogrodach działkowych przy al. Waszyngtona.

Łąki kwietne

Aż 71,9% respondentów jest za tworzeniem łąk kwietnych na Pradze-Południe. Pojawiły się jednak głosy, że mieszkańcom bardziej zależy na innych formach zieleni – np. dużych drzewach. Ogólnie jednak pomysł spotkał się z entuzjazmem i został uznany za jeszcze jedną formę pozytywnego zagospodarowania zaniedbanych przyulicznych przestrzeni.

"Łąki kwietne to doskonały pomysł, mając na uwadze zagrożone gatunki, takie jak pszczoły, trzmiele. Powinny znajdować się w odosobnionym miejscu."

Propozycje lokalizacji łók kwiatnych:

- Na Błoniach Stadionu Narodowego;
- Wzdłuż ul. Nowaka Jeziorańskiego;
- Przy ul. Kawęczyńskiej;
- Wzdłuż al. Waszyngtona, między ul. Kinową i Międzyborską;
- Wzdłuż ul. Bora-Komorowskiego, między ul. Fieldorfa i ul. Abrahama (na terenach zielonych);
- Przy Kanale Wystawowym;
- Wzdłuż kanału Gocławskiego;
- Na skwerze przy ul. Majdańskiej;
- Przy ul. Nowaka-Jeziorańskiego – od ul. Fieldorfa do C.H. Promenada;
- Przy ul. Grochowskiej;
- Na terenach pod Trasą Łazienkowską, tereny zielone przy trasach szybkiego ruchu;
- Wzdłuż ul. Ostrobramskiej;
- Wzdłuż ul. Łukowskiej. Na osiedlu są stare łąki, tu jedynie powinny być rzadziej koszone;
- Przy ul. Łukowskiej 5;
- Przed C.H. Promenada, przy ul. Nowaka-Jeziorańskiego na odcinku od ul. Fieldorfa do C.H. Promenada;
- Na rogu ul. Nowaka-Jeziorańskiego i ul. Fieldorfa
- Przy ul. Garwolińskiej (kiedyś była tu łąka);
- Przy ul. Podskarbińskiej, ul. Chłopickiego, ul. Grenadierów;
- Przy ul. Majdańskiej, ul. Igańskiej, ul. Korytnickiej;
- Przy skrzyżowania ul. Paca z ul. Zimną;
- Przy ul. Wiatracznej;
- W Parku Polińskiego;
- Na terenach przy PKP Olszynka Grochowska;
- Na trójkącie przy ul. Grenadierów i Grochowskiej.

Rekomendacje ogólne dotyczące zieleni miejskiej

1. Dbanie o istniejącą zieleń – zwłaszcza duże, dorosłe drzewa i nowe nasadzenia – dbanie o to, by nie były niszczone, by były regularnie podlewane, np. przy okazji budowy nowych osiedli i dróg;
2. Tworzenie wielkopowierzchniowych założeń parkowych, zwłaszcza na terenach, na których powstaje nowa zabudowa, w tym parków linearnych;
3. Tworzenie mniejszych form zieleni – skwery, zieleńce;
4. Nasadzenia drzew – np. wzdłuż ulic;
5. Niewycinanie dużych drzew;
6. Tworzenie łąg kwiatnych, zielonych torowisk.

- 7 Tworzenie ogrodów społecznościowych i ogródków przyшкоlnych i przy przedszkolach, ogrodów deszczowych, naturalnych placów zabaw;
8. Zagospodarowywanie terenów tak, żeby były one wielofunkcyjne i dostępne dla szerokiej grupy odbiorców;
9. Włączenie ogródków działkowych w system zieleni miejskiej, zamiast zabudowywania – w miarę możliwości uczynienie ich bardziej dostępnymi, stworzenie ogrodów społecznościowych na ich terenie.
10. Zwiększenie liczby koszy na śmieci (w tym koszy na psie odchody) oraz ławek.
11. Postawienie miejskich koszy do selektywnej zbiórki odpadów.
12. Organizowanie wydarzeń, które nakłoniłyby lokalną społeczność do podjęcia działań na rzecz zieleni (np. wspólne sadzenie) i pokazanie, że mieszkańcy są gospodarzami zieleni miejskiej.
13. Zaangażowanie w proces informowania o terenach zielonych, możliwości zadbania o nią, o działaniu ogrodów społecznościowych: domów kultury, urzędów dzielnicy, szkół, przedszkoli, osiedlowych bibliotek.
14. Stworzenie prostej kampanii informacyjnej – jak powinni postępować mieszkańcy, a) gdy coś złego dzieje się z zielenią, b) gdy chcą sami podjąć działania na rzecz zieleni;
15. Poza prowadzeniem wywiadów z mieszkańcami – zinwentaryzowanie wszystkich terenów, które mogłyby być potencjalnie terenem zielonym.

Czego chcieliby mieszkańcy Pragi-Południe - podsumowanie

- Zazielenienia każdej możliwej przestrzeni (w tym torowisk)
- Dbania o stare drzewa i istniejącą zielen
- Niezabudowywania każdej wolnej przestrzeni
- Tworzenia wielkopowierzchniowych terenów zieleni – zwłaszcza obok nowopowstających osiedli
- Włączenia mieszkańców w gospodarowanie zielenią
- Tworzenia przestrzeni wielofunkcyjnych i powszechnie dostępnych
- Zadbania o odpowiednią ilość i jakość małej architektury (szczególnie koszy na śmieci)

Zazieleniamy Pragę - Południe – poradnik miejskiego ogrodnika.

Każdy mieszkaniec może przyczynić się do zwiększania atrakcyjności dzielnicy, poprzez swoje zaangażowanie w sprawy zieleni, w najbliższej okolicy. Niezależnie od tego, czy dysponuje balkonem, tarasem, ogrodem, ROD-em, czy też ma ochotę zająć się pielęgnacją zieleni osiedlowej. Każde z tych działań jest potrzebne i ważne. W tej części publikacji postaramy się przybliżyć podstawy ogrodnictwa, które można zastosować na terenach prywatnych i miejskich, a także mechanizmy wsparcia z których mogą skorzystać mieszkańcy Warszawy.

Co możemy zrobić w mieście?

- Zazieleniać balkony i ogrody kwiatami, krzewami, warzywami i ziołami;
- Sadzić kwiaty, krzewy, drzewa na terenach należących do wspólnot, spółdzielni oraz publicznych;
- Pielęgnować zieleni osiedlową i okoliczną;
- Założyć ogród społecznościowy lub włączyć się w działalność już istniejącego;
- Poprawiać warunki siedliskowe drzew rosnących na osiedlach, terenach szkół i przy ulicach;
- Zgłaszać cenne drzewa, jako pomniki przyrody;
- Zgłaszać projekty do Budżetu Partycypacyjnego i Inicjatywy Lokalnej;
- Włączać się w działalność lokalnych organizacji pozarządowych i grup aktywnych mieszkańców;
- Utworzyć nową lokalną grupę aktywnych mieszkańców;
- Edukować i uwrażliwiać na przyrodę najbliższych od najmłodszych lat.

Krzewy i drzewa

Drzewa i krzewy pełnią szereg niezwykle istotnych funkcji, kształtujących nasze życie, w lokalnej przestrzeni. Dlatego należy je sadzić i pielęgnować w taki sposób, aby dożywały sędziwego wieku. Jeśli nie mamy własnej działki, możemy zgłaszać pomysły związane ze zwiększaniem ilości drzew i krzewów np. do Budżetu Partycypacyjnego.

Sadząc krzewy i drzewa w mieście warto wziąć pod uwagę zasady przedstawione w publikacji Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego „Standardy Kształtowania Zieleni Warszawy” (dokument można bezpłatnie pobrać ze stron internetowych urzędów). Jest to oficjalny dokument m.st. Warszawy. Dotyczy terenów publicznych, ale zawiera szereg cennych wskazówek, wartych wykorzystania na własnych działkach. W publikacji przedstawione zostały m.in. cechy poszczególnych gatunków, związane ze zdolnością pochłaniania zanieczyszczeń, czy też odporności na trudne, miejskie warunki np. zasolenie w okresie zimowym.

Kiedy sadzimy krzewy i drzewa?

Wyróżnia się dwa dogodne okresy sadzenia: wiosenny (od końca lutego do początku maja), oraz jesienny (od końca sierpnia do końca października). W miastach bardziej pożądanym wydaje się termin wiosenny, szczególnie, gdy na terenie posadzenia roślin używana jest sól, do zabezpieczania chodników, czy parkingów przed zlodzeniem. Wówczas drzewa i krzewy posadzone w pierwszej połowie roku będą lepiej zaadaptowane i powinny z mniejszymi trudnościami znieść zimowe niedogodności. Warto jednak wyeliminować całkowicie użycie soli, chociażby na rzecz piasku.

O czym należy pamiętać sadząc krzewy i drzewa?

- Wybór odpowiedniej lokalizacji – w zależności od wymagań siedliskowych (w stosunku do nasłonecznienia, warunków wodnych, rodzaju gleby) oraz ukształtowania powierzchni;
- Zachowanie odpowiedniej odległości pomiędzy sąsiadami;
- Prawidłowe posadzenie – krzewy i drzewa należy sadzić na takiej wysokości, na jakiej rosły w szkółce; jeśli sadzimy drzewo może ono wymagać zabezpieczenia palikami, które uchronią roślinę przed złamaniem. Posadzone rośliny należy podlać i obsypać korą (kora nie powinna jednak bezpośrednio dotykać pnia drzewa);
- pielęgnacja – w przypadku braku opadów rośliny wymagają podlewania;
- ochrona – drzewa i krzewy nie mogą być podkaszane podczas cięcia trawy; takie uszkodzenia najczęściej prowadzą do obumarcia; warto obsypać korą misę drzewa lub otoczenie krzewu, aby warstwa ta uniemożliwiała kontakt podkaszarki z rośliną; należy także zaniechać używania soli do odśnieżania na terenie ogrodu, gdyż powoduje ona uszkodzenie i obumieranie roślin.

Wybór gatunków

Polecane są gatunki drzew, które będą odporne na miejskie warunki (zasolenie i suszę) i których zdolność oczyszczania powietrza z zanieczyszczeń jest wysoka. Warto także pamiętać o zwierzętach i wybierać gatunki przystosowane do miast, a jednocześnie pożyteczne dla ptaków (grusze, wiśnie, jarząb czy głogi). Dokładną charakterystykę parametrów poszczególnych gatunków znajdziemy w „**Standardach kształtowanie zieleni Warszawy**”.

Podjmując decyzję odnośnie do wyboru gatunku, warto także kierować się kryterium zgodności z siedliskiem i preferować krajowe rośliny, rosnące w bliskiej okolicy. Rodzime rośliny są dobrze przystosowanych do lokalnych warunków glebowych i klimatycznych, oraz pełnią kluczową rolę w ekosystemie.

Czy można posadzić drzewo lub krzew na terenie publicznym, np. trawniku, czy w parku?

Jeżeli chcemy posadzić krzewy lub drzewa na terenie, który nie należy do nas, wówczas należy uzyskać zgodę właściciela danego obszaru. To, do kogo należy wybrane miejsce można sprawdzić na mapie, na stronie: ***www.mapa.um.warszawa.pl***.

W jaki sposób można dbać o rosnące już drzew i krzewy. Jak chronić je na terenach publicznych i prywatnych?

Na podstawie badań realizowanych w 2016 roku przez Fundację alter eko, ze wsparciem dr Marzeny Suchockiej, udało się wskazać główne przyczyny zamierania drzew w Warszawie: nieprawidłowe posadzenie drzewa (m.in. brak mis, źle zamontowane paliki), niszczenie podkaszarką, stosowanie soli w okresie zimowym, nieprawidłowo prowadzone remonty

i przebudowy w sąsiedztwie drzew, susza i wandalizm (źródło: „Zielony raport: analiza sposobu ochrony drzew w procesach inwestycyjnych oraz jakości nasadzeń zastępczych w Warszawie”, 2016r.).

Na część powyższych problemów mamy wpływ. Każdorazowo warto wykonać lub wnioskować (do zarządcy osiedla, właściciela terenu) o wykonanie misy wokół drzewa i wypełnienie jej korą. Zabieg ten będzie poprawiał warunki życiowe drzewa, oraz ograniczał dostęp do pnia kosiarki. Niestety, gdy kora na 30% obwodu pnia jest uszkodzona, szanse na przeżycie drzewa bardzo maleją.

W kwestii soli warto wnioskować do zarządcy drogi o zaprzestanie solenia. W niektórych częściach Warszawy substancja ta jest już niewykorzystywana. Jeśli jest to niemożliwe, można wnosić o wykonanie osłon na drzewa i krzewy, które będą zabezpieczały przed błotem pośniegowym.

Zgodnie z prawem, inwestor wykonujący prace w okolicy drzew zobowiązany jest do ich ochrony, tak aby przetrwały inwestycję w niepogorszonej formie. Zakazane jest m.in. składowanie materiałów budowlanych w obrębie korzeni. Jak wskazuje dr Marzena Suchocka, w publikacji „Projekt ochrony drzew w procesie inwestycyjnym” (2016r), wszelkie wykopy w pobliżu drzewa nie powinny być wykonywane w odległości mniejszej od pnia, niż trzy jego średnice. Wykopy prowadzone w mniejszej odległości mogą powodować wyrwanie się drzewa. Oprócz korzeni, chroniony musi być także pień, ponieważ uszkodzenie ok. 50% pnia powoduje obumarcie i śmierć drzewa. Z powyższych powodów, osoby, którym zależy na ochronie drzew powinny informować właściwe organy w sytuacji, gdy drzewa i krzewy nie są należycie chronione na terenie budowy,

czy remontu. Warto także na bieżąco monitorować planowane wycinki w okolicy.

Rabaty kwiatowe

Kwiaty są ozdobą miast. Rabaty warto zakładać zarówno na balkonach, parapetach, ogrodach, na terenach osiedli i w przestrzeniach miejskich. Ogrody przydomowe, kompozycje balkonowe, tak samo jak inne zgrupowania roślinności, mogą pełnić wiele istotnych funkcji kulturowych i przyrodniczych. Przestrzeń kształtowana przez człowieka musi pełnić w jak największym stopniu funkcje biocenotyczne, ponieważ w wyniku ogromnej presji urbanizacyjnej zaczyna brakować miejsc naturalnego występowania zwierząt i roślin. Niekorzystne zmiany można, i należy minimalizować, wzbogacając strukturę ekologiczną terenów zieleni zwłaszcza, jeśli sąsiadują one z obszarami o dużej wartościach przyrodniczej.

Decydując się na stworzenie ogrodu naturalistycznego, każdy może wnieść swój mały wkład w dzieło ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i wizualnego. Ogrody wzorowane na naturze – stwarzające miejsca schronienia, bazę pokarmową

i miejsce rozrodu zwierząt oraz warunki dla migracji flory i fauny, powiększają areał ostoje przyrodniczych i łączą je ze sobą, wzmacniając różnorodność biologiczną. Idea ogrodów inspirowanych naturą staje się obecnie trendem dla obiektów architektury krajobrazu tego typu.

Wybór gatunków

Podobnie jak w przypadku drzew i krzewów, warto wybierać gatunki rodzime, dostosowane do lokalnych warunków i naturalnie występujących w otoczeniu. Dzięki zastosowaniu roślin zgodnych z siedliskiem, dobrze przystosowanych do lokalnych warunków glebowych i klimatycznych, ogród będzie trwały. Roślinność rodzima pełni kluczową rolę w ekosystemie. Jej stosowanie w ogrodach wpływa pozytywnie na ochronę tożsamości krajobrazu. Prawidłowe dostosowanie roślin do warunków terenu skutkować będzie prawidłowym wzrostem i zdrowotnością – brakiem kłopotów z pielęgnacją i rozwojem roślin.

Proponowane gatunki byliny / roślin zielnych na rabaty:

niskie (20 – 30cm)

- dąbrowka rozłogowa (*Ajuga reptans*)
- bergenia sercowata (*Bergenia cordifolia*)
- bodziszek Renarda (*Geranium renardii*)
- fiołek wonny (*Viola odorata*)
- konwalia majowa (*Convallaria majalis*)
- kopytnik pospolity (*Asarum europaeum*)
- niezapominajka leśna (*Myosotis sylvatica*)
- pierwiosnek wyniosły (*Primula elatior*)
- przetacznik rozestany (*Veronica prostrata*)
- ułudka wiosenna (*Omphalodes verna*)
- zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*)

średnie (40 – 60 cm)

- bodziszek korzeniasty (*Geranium macrorrhizum*)
- bodziszek wspaniały (*Geranium x magnificum*)
- brunera wielkolistna (*Brunnera macrophylla*)
- goździk pyszny (*Dianthus superbus*)
- firletka poszarpana (*Lychnis flos-cuculi*)
- jarzmianka większa (*Astrantia major*)
- jaskier ostry (*Ranunculus acris*)
- knieć błotna, kaczeniec (*Caltha palustris*)
- kosmatka olbrzymia (*Luzula sylvatica*)
- krwawnik kichawiec (*Achillea ptarmica*)
- niezapominajka błotna (*Myosotis palustris*)
- paprotka zwyczajna (*Polypodium vulgare*)
- przetacznik długolistny (*Veronica longifolia*)
- szalwia łukowa (*Salvia pratensis*)
- wielosił błękitny (*Polemonium coeruleum*)
- żywokost lekarski (*Symphytum officinale*)
- zawilec wielokwiatowy (*Anemone sylvestris*)
- zawilec mieszańcowy (*Anemone x hybrida*)

wysokie (80 – 100 cm)

- bodziszek łukowy (*Geranium pratense*)
- bodziszek leśny 'Album' (*Geranium sylvaticum* 'Album')
- kosaciec syberyjski (*Iris sibirica*)
- kosaciec żółty (*Iris pseudacorus*)
- krwawnica pospolita (*Lythrum salicaria*)
- pióropusznik strusi (*Matteuccia struthiopteris*)
- rdest wężownik (*Polygonum bistorta*)
- rozplenica japońska (*Pennisetum alopecuroides*)
- tawułka arendsza (*Astilbe arendsii*)
- trybula leśna 'Ravenswing' (*Anthriscus sylvestris* Ravenswing)
- trzęślica trzciniowa (*Molinia arundinacea*)
- trzęślica modra (*Molinia caerulea*)
- zawilec japoński (*Anemone hupehensis* var. *Japonica*)

bardzo wysokie (150 – 200 cm)

- dzięgiel leśny (*Angelica sylvestris*)
- kozłek lekarski (*Valeriana officinalis*)

- miskant chiński (*Miscanthus sinensis*)
- mozga trzcinowata (*Phalaris arundinacea*)
- oman wspaniały (*Inula magnifica*)
- rodgersja tarczolistna (*Rodgersja tabularis*)
- sadziec plamisty (*Eupatorium dubium*)

Rośliny cebulowe

Sadzenie cebulek kwiatowych to lekkie i przyjemne jesienne zajęcie dla każdego. Choć jest bardzo proste, należy pamiętać o kilku zasadach, np. by cebulki sadzić na głębokości trzykrotnie większej od ich wysokości i tak, by czubek skierowany był do góry. Następnie należy podlać je niewielką ilością wody.

Cebule preferujące słoneczne stanowiska:

tulipan (*Tulipa*) (najlepiej wybrać małe tulipany o krótkich łodyżkach), hiacynt (*Hyacinthus*), szafirek groniasty (*Muscari botryoides*), czosnek ozdobny (*Allium*), szachownica kostkowata (*Fritillaria meleagris*) i szachownica cesarska (*Fritillaria imperialis*), zawilec grecki (*Anemone blanda*), śnieżnik lśniący (*Chionodoxa luciliae*), śnieżyczka przebiśnieg (*Galanthus nivalis*), czosnek bułgarski (*Nectaroscordum*) i cebulica syberyjska (*Scilla sibirica*), narcyzy (*Narcissus*), krokusy wielkokwiatowe oraz krokusy botaniczne.

Cebule kwiatowe, które tolerują cień:

tulipan późny (mały tulipan botaniczny), zawilce, śniedek baldaszkowaty (*Ornithogalum umbellatum*) i puszczenia cebulicowata (*Puschkinia scilloides*). Tulipany, krokusy, narcyzy i przebiśniegi najlepiej wyglądają posadzone w dużych grupach. Najlepiej sadzić je po kilkanaście sztuk w rozstawie 8 x 8 cm.

Cebulki sadzimy jesienią, najlepiej we wrześniu i październiku. Wybieramy stanowiska słoneczne, z glebą próchniczną i przepuszczalną. Cebule najlepiej rosną w miejscach dobrze

na słonecznionych lub lekko zacienionych (na przykład w świetle rozproszonym pod koronami drzew). Rośliny cebulowe rosną bardzo intensywnie przez mniej więcej trzy miesiące, po czym przechodzą w stan spoczynku. Najlepiej rosną w ziemi przepuszczalnej i bogatej w próchnicę. Podłoże powinno być luźne i żyzne do głębokości 25- 30 cm.

Gdzie można założyć rabatę kwietną?

Podobnie jak w przypadku innych roślin, kwiaty możemy sadzić na terenach własnych, lub po uzyskaniu zgody właściciela. Jeśli dostrzegamy potrzebę ukwiecenia wybranej przestrzeni, która jest terenem publicznym należącym do Miasta, warto skontaktować się z dzielnicowym lub miejskim organem odpowiedzialnym za zieleń i poprosić o wykonanie rabaty.

Łąka kwietna

Łąka kwietna, która ze względu na swoje walory wizualne i przyrodnicze, cieszy się z roku na rok coraz większą popularnością w przestrzeni miejskiej, może powstać zarówno w przestrzeni publicznej jak i prywatnej.

Teren pod planowaną łąkę należy przekopać i oczyścić z chwastów. Nasiona można kupić w formie gotowych mieszanek w sklepach, jednak warto zwrócić uwagę na ich skład. Tańsze mieszanki zazwyczaj zawierają więcej trawy, która z czasem może zagłuszyć rośliny kwitnące. Ważne aby w zestawie nasion znajdowały się rośliny zarówno jednoroczne jak i wieloletnie. Można również pozyskać nasiona samemu. Pamiętajmy jednak, że takie nasiona muszą być dojrzałe (łatwo się obsypują) oraz suche (zbierane w słoneczny, suchy dzień).

Nasiona mieszamy z piaskiem, co zapewnia równomierny siew. Następnie wgniatamy lub wdeptujemy je w ziemię, nie przysypujemy ziemią, ponieważ część roślin kiełkuje w świetle. W pierwszym okresie wzrostu łąki musimy zadbać aby gleba była wilgotna. Rośliny kiełkują nierównomiernie, niektóre dopiero w następnym roku po posianiu. Pielęgnacja łąki kwietnej sprowadza się do koszenia jej dwa razy w roku.

Łąkę kwietną warto założyć ze względu na to, iż może się ona stać środowiskiem życia dla pięknych, barwnych motyli, oraz dla niezwykle pożytecznych owadów zapylających. Dobierając mieszankę kwiatów miejmy na uwadze to, aby znalazły się wśród nich rośliny nektarodajne, które będą służyły owadom.

Spośród popularnych roślin łąkowych, które warto wysiać w ogrodzie, wymienić można: chabry bławatek i łąkowy, koniczynę białą i fioletową, kosmosy, krwawnik pospolity, melisę lekarską, mniszka lekarskiego, marchew zwyczajną (dzika marchew), macierzankę piaskową, nawłoc pospolitą, ostrożeń polny, szalwię lekarską, czy wrotycz pospolity.

Przykłady składu gatunkowego łąk:

Łąka kwietna świeża

- chaber łąkowy (*Centaurea jacea*)
- cykoria podróżnik (*Cichorium intybus*)
- dzwonek jednostronny (*Campanula rapunculoides*)
- groszek łąkowy (*Lathyrus pratensis*)
- jaskier ostry (*Ranunculus acris*)
- komonica zwyczajna (*Lotus corniculatus*)
- koniczyna biała (*Trifolium repens*)
- koniczyna łąkowa (*Trifolium pratense*)
- kostrzewa łąkowa (*Festuca pratensis*)
- krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*)
- krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*)

- Inica pospolita (*Linaria vulgaris*)
- marchew dzika (*Daucus carota*)
- rajgras wyniosły (*Arrhenatherum elatius*)
- świerzbica polna (*Knautia arvensis*)
- wrotycz zwyczajny (*Tanacetum vulgare*)
- wyka ptasia (*Vicia cracca*)
- złociień właściwy (*Leucanthemum vulgare*)

Łąka kwietna wilgotna

- bukwica zwyczajna (*Betonica officinalis*)
- firletka poszarpana (*Lychnis flos-cuculi*)
- goździk pyszny (*Dianthus superbus*)
- jaskier ostry (*Ranunculus acris*)
- kniec błotna (*Caltha palustris*)
- komonica błotna (*Lotus uliginosus*)
- komonica zwyczajna (*Lotus corniculatus*)
- koniczyna białoróżowa (*Trifolium hybridum*)
- kosaciec syberyjski (*Iris sibirica*)
- kosaciec trawolistny (*Iris graminea*)
- krwawnik kichawiec (*Achillea ptarmica*)
- kukulka szerokolistna (*Dactylorhiza majalis*)
- mieczyk dachówkowaty (*Gladiolus imbricatus*)
- mydlnica lekarska (*Saponaria officinalis*)
- ostrożeń łąkowy (*Cirsium rivulare*)
- pełnik europejski (*Trollius europaeus*)
- przetacznik długolistny (*Veronica longifolia*)
- rdest wężownik (*Polygonum bistorta*)
- wielosił błękitny (*Polemonium coeruleum*)
- żywokost lekarski (*Symphytum officinale*)

Gdy decydujemy się na założenie łąki, to kolejnym krokiem może być umieszczenie na jej terenie domku dla owadów zapylających. W ten sposób oprócz bazy pokarmowej, stworzymy także dom dla owadów. Domki można wykonać wspólnie z dziećmi, np. z glinianych doniczek wypełnionych pustymi łodygami bambusa lub trzciny.

Jeśli planujemy wykonanie łąki kwietnej w przestrzeni publicznej, warto skorzystać z mechanizmów wspierania mieszkańców jakimi są Budżet Partycypacyjny lub Inicjatywa Lokalna.

Mechanizmy m.st. Warszawy, wspierające inicjatywy społeczne

Jeśli nasz Poradnik zachęcił Was do działania, a nie dysponujecie własnym kawałkiem ziemi, lub uważacie, że Wasza okolica może być bardziej zielona, to ta część jest dla Was! W Warszawie możemy skorzystać z dwóch mechanizmów wspierających oddolne inicjatywy społeczne: Inicjatywy Lokalnej i Budżetu Partycypacyjnego.

Inicjatywa Lokalna

Inicjatywa Lokalna to jedna z form współpracy samorządu Warszawy z mieszkańcami, która służy wspólnej realizacji określonego zadania na rzecz społeczności lokalnej. Wszelkie informacje, dotyczące mechanizmu znajdują się na stronie: **www.inicjatywa.um.warszawa.pl**.

Przykład zielonej Inicjatywy Lokalnej na Pradze - Południe

Ogród sąsiedzki przy ul. Paca 40

W ramach projektu stworzono ogród sąsiedzki, miejsce odpoczynku, integracji i spotkań okolicznych mieszkańców. Zaniehbany teren, na placu za Miejsmem Aktywności Lokalnej Paca 40, przekształcono w ogród. Mieszkańcy zaangażowani w działania przeprowadzili rewitalizację zieleni, stworzyli miejsca do odpoczynku i relaksu – postawili ławeczki, zawiesili huśtawki. W sezonie letnim wystawiane są leżaki. Ogród stał się przestrzenią do spotkań, edukacji, warsztatów, zajęć sportowych.

Budżet Partycypacyjny

Budżet Partycypacyjny to proces, w trakcie którego mieszkańcy decydują o wydatkowaniu części budżetu, który dana dzielnica przeznaczy na realizację projektów, zgłoszonych przez samych mieszkańców. Podobnie jak w przypadku inicjatywy lokalnej, to mieszkańcy składają wnioski, wraz z listą poparcia (tutaj głos mają także osoby niepełnoletnie). W Budżecie Partycypacyjnym to także mieszkańcy decydują, które projekty zostaną zrealizowane. Wykonanie projektu leży jednak w rękach urzędników i rola mieszkańców na tym etapie jest mocno ograniczona. Szczegóły dotyczące Budżetu Partycypacyjnego znajdują się na stronie: **www.twojbudzet.um.warszawa.pl**.

Dzięki inicjatywie mieszkańców w ostatnich latach realizowanych jest coraz więcej "zielonych" projektów.

W roku 2017/2018 w ramach Budżetu Partycypacyjnego, w dzielnicy Praga-Południe do realizacji zostało zakwalifikowanych 11 projektów. W edycji 2018/2019 było to już 16 projektów zaakceptowanych. Część z nich została zrealizowana, część czeka na realizację.

Zieleń w Budżecie Partycypacyjnym 2017/2018

Zrealizowane:

- Kolorowy trawnik na Gocławiu;
- Skwer na Starówce Kamionka – zbieg ulic Mińskiej, Bliskiej, Kamionkowskiej;
- Drzewa i krzewy na Grochowie Centrum – część 2;
- Skwer "Perkuna";

Skwer na Starówce Kamionka

W ramach projektu zaaranżowano zielen na trzech narożnikach u zbiegu ulic Mińskiej, Bliskiej i Kamionkowskiej. W tym urokliwym miejscu, zwanym Kamionkowską Starówką, znajdują się zabytkowe kocie łby, oraz najstarsze kamionkowskie kamienice z końca XIX wieku. Na uporządkowanym terenie posadzono drzewa i kompozycje krzewów m.in. z gatunku: tawuła, dereń, ognik, irga, jałowiec sabiński, jaśminowiec, śnieguliczka, wzdłuż miejsc postojowych. Nieopodal znajduje się ogródek restauracyjny. Teren jest dostępny dla rodziców z dziećmi i osób starszych.

W trakcie realizacji:

- Zielen na Kirasjerów – projekt pilotażowy;
- Zielony Gość. 100 drzew na 100-lecie przyłączenia osiedla do Warszawy;
- Rewitalizacja zieleni ulicy Zwycięzców;
- Ochrona drzew Saskiej Kępy za pomocą specjalistycznych rozwiązań, poprawiających ich żywotność i zwiększających bezpieczeństwo przechodniów;
- Zielony skwer rekreacyjny przy Domu Kultury PROM na Saskiej Kępie;
- Ratujemy drzewa Parku Skaryszewskiego - wiązania elastyczne w koronach drzew na podstawie ekspertyzy dendrologicznej;
- Piękna ulica Francuska – zielona i bezpieczna.

Zieleń w Budżecie Partycypacyjnym 2018/2019

- Ratujemy drzewa Parku Skaryszewskiego;
- Ochrona drzew Saskiej Kępy;
- Angielski (dziki) Park przy Wale Gocławskim;
- Róże na ul. Jugosłowiańskiej;
- Magnoliowy zakątek na Gocławiu;
- ZielonoMi – drzewa dla Grochowa!;
- Zielony skwer dla mieszkańców z naturalnym/leśnym placem zabaw przy ul. Walewskiej, ul. Suchodolskiej i ul. Międzyborskiej;
- Zielona Grenadierów. Zastępcze nasadzenia drzew;
- Zieleniec wzdłuż budynku Wspólnoty Mieszkaniowej Budrysów 11/13;
- Teren zielony – utwardzony;
- Posadzenie drzew na ul. Grochowskiej w rej. ul. Czapelskiej i ul. Omulewskiej;
- Zielona Skaryszewska;
- Cień na plaży – żywa kopuła wierzbowa nad Wisłą;
- Klomb zamiast karpy;
- Rewitalizacja zielonego skweru Ad Astra przy ul. Egipskiej;
- Zakątek Prusa.

Warto pisać projekty i na nie głosować!

Urząd Dzielnicy Praga Południe

03-841 Warszawa
ul. Grochowska 274
centrala urzędu: 22 338 00 00
informacja urzędu: 22 338 08 08
fax urzędu: 22 338 08 88
[www:www.pragapld.waw.pl](http://www.pragapld.waw.pl)
e-mail: urząd@pragapld.waw.pl

Wydział Ochrony Środowiska

ul. Podskarbińska 6, p. 212 (II piętro)
03-833 Warszawa
tel. 22 44 35 500
fax 22 44 35 546
e-mail: ppl.wos@um.warszawa.pl
e-mail: wos@pragapld.waw.pl

Zarząd Zieleni m.st. Warszawa

ul. Hoża 13a
00-528 Warszawa
tel. +48 22 277 42 00
fax: +48 22 277 42 01
e-mail: kontakt@zzw.waw.pl

www.zzw.waw.pl

Facebook: Zieleń Warszawska

Instagram: Zieleń Warszawska

*Kontakt z ogrodnikami, zajmującymi się terenami administrowanymi przez Zarząd Zieleni m.st. Warszawy w Dzielnicy Praga-Południe:
Grupa na Facebooku: Zieleń Warszawska – Praga-Południe.*

www.ipragapoludnie.pl

www.twoja-praga.pl

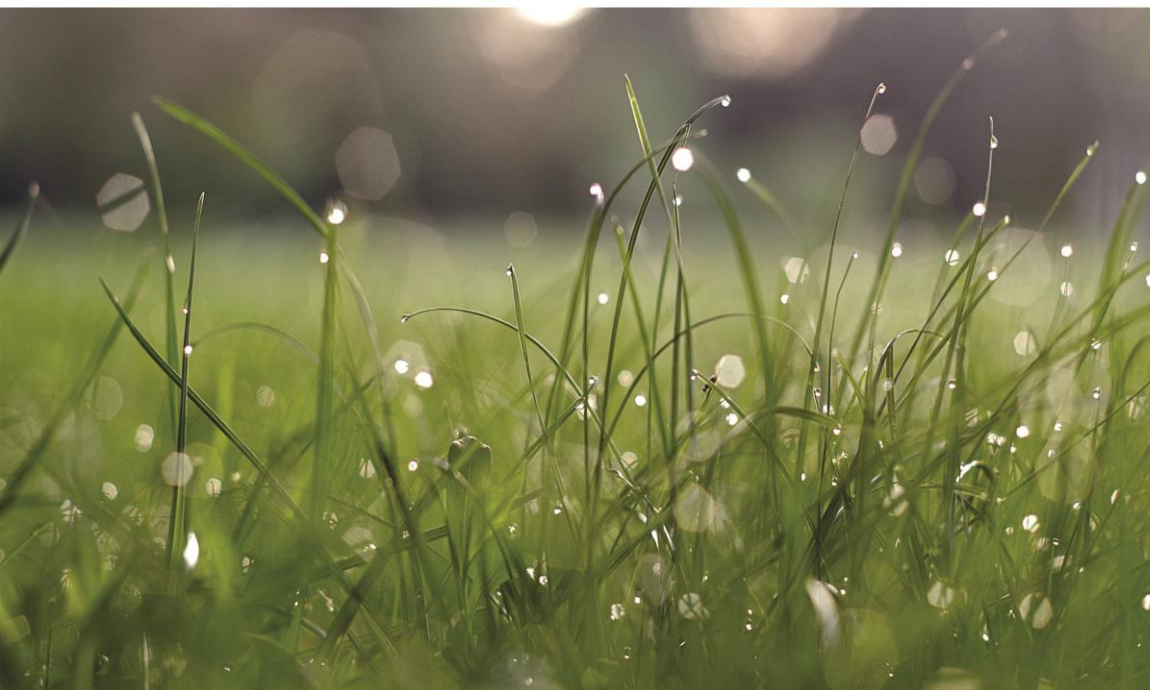
Dzielnicowy Informator Kulturalny

www.kalendarium.bppragapd.pl

Bibliografia

- „Drzeworadnik”, Jakub Józefczuk, Mariusz Krynicki, Daniela Grzesińska, Fundacja alter eko, Warszawa 2016.
- „Ogród ostoją zwierząt”, Katarzyna Dytrych, Justyna Niewolewska, Agnieszka Tomalka-Sadownik, Fundacja Nasza Ziemia, Warszawa 2013.
- „Ostatnie dziecko lasu. Jak uchronić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury”, Richard Louv, 2005
- „Poradnik przyjaciół drzew”, Jakub Józefczak, Anna Szmigiel-Franz, Aleksandra Zienkiewicz, Fundacja EkoRozwoju, Wrocław 2017
- „Projekt ochrony drzew w procesie inwestycyjnym”, Marzena Suchocka, Warszawa 2016
- „Standardy Kształtowania terenów zieleni Warszawy”, Polskie Towarzystwo Dendrologiczne, Warszawa 2016
- „Zoom na zieleń”, Marzena Suchocka, Mariusz Krynicki, Daniela Grzesińska, Fundacja alter eko, Warszawa 2016
- www.twojbudzet.um.warszawa.pl
- www.inicjatywa.um.warszawa.pl
- www.konsultacje.um.warszawa.pl

fundacja
alter eko /
www.altereko.pl

ISBN 978-83-945899-7-4

9 788394 589974